

Kataliko kunigo veikla kovoje su rusifikacija prieškariniu metu

J. Vaišnora

Šiandien, jau iš tam tikros perspektyvos žiūrėdami netolimą praeitį, mes stebimės ta nelygia kova, kurioje mažai lietuvių tautai teko grumtis su milžinu Rusija, užgriuvusia ant jos laisvės, religijos, tautybės visu savo svoriu. Toje kovoje lietuvių tauta ne tik kad atsilaikė, ne tik kad atrūmė, tiesa, kraujo ir gyvybių auka, rusifikatoriaus puolimus, bet dargi iš tos nelygios kovos išėjo tautiškai susipratusi, atgimusi, sustiprėjusi. Šio džiugaus reiškinio priežastis bei škodami, dažnai sustojame prieš mūsų liaudies atsparumą, nenoro pasiduoti rusintojams ir pravoslavintojams. Mes gerime liaudies gyvą religingumą, prisirišimą prie savo tikėjimo, mes džiaugiamės su moningumu tauta, kurie patys iš maldaknygių vos vos paskaitydami, pamatę savo vaikų rankose naują, bet „kreivomis litaromis“ knygą, instinktyviai, lyg kokią nuodingą gyvatę, mesdavo krosnį. Bet čia dar ne viskas: reikia giliau žvelgti. Už tautos moningumą, religingumą kaimiečių, rasime įkvėptą ir mokytojų — kunigų; už tautos moningumą moksleivių, atsiskiusių vaikų ištį cerkvę ir nenorinčių kalbėti maldas rusiškai, rasime katalikų kunigų-kapelionų. Jei paseksime tamsią naktį knygnešius, apsikrovusius ryšuliais knygų, pastebėsime, kad jie sukinią jasi apie klebonijas, vienuolynus, landžioja bažnyčių pastogę ir senosiose varpinose. Jei pavartysime suvažiuojančių atlaidus kunigų briketą pasostes, ten rasime draudžiamąjį lietuviško rašto. Taigi, drąsiai galima tvirtinti, kad jei rusams nepavyko lietuvius surusinti ir supravoslavinti, tai už tai turime būti dėkingi Lietuvos dvasininkams ir jų vadams, kurie stovėjo atvirą kovą su pavergėjais. Kunigai šioje žiaurioje kovoje atsilaikė abiejuose frontuose: religiniame ir tautiniame. Rusų pastangos lietuvius surusinti ir supravoslavinti atsimuš dvasininkų kratinę. Rusų kultūriniai siekimai Lietuvoje virto tikra kova su dvasininkais. Ir suprantama kodėl. Norint prieiti prie liaudies, reikėjo sutriuškinti kelią pastojusius vadus-kunigus. Tokiu būdu pastangos pavergti Lietuvą Rytų kultūrai virto kova su dvasininkais. Ji buvo aštri, atkakli, bet lietuvių kunigų atsparumo nepalaužė, o atvirkščiai — ilgainiui jis dar sustiprėjo.

Norint suprasti, kod l Lietuvos rusintoj visos pastangos buvo nukreiptos dvasininkus, reikia nepamiršti, kad po nelaiming 1863 met sukilimo Lietuvos liaudis liko be inteligentijos, be vad . Bajorija su-smuko, po nepavykusio sukilimo išb giojo, o ir tos pa ios liaudies akyste susikomprotavato. Mokytesnieji, jei vienas kitas atsirasdavo, negal -davo liktis savajame krašte ir d l duonos k snio tur davo dangintis tolimas Rusijos sritis. Su liaudimi liko tik kunigai; jie su ja dalinosi bendruoju likimu ir vargais. Jei liaudis liko abejinga, kai rus valdžia baud ir tr m kunigus už prisid jim prie sukilimo, tai ta pati liaudis, kai pamat , jog dvasininkai stoja ginti ne lenk interesus, bet jos, liaudies, branginam kalb ir tikyb , visa širdimi linko prie dvasinink ir klusni dav si rikiuojama. Toji rol , kuri Lietuvos dvasininkai suvaidino pa iame rusifikacijos tempimo perijode, apsaugodami Lietuvos liaud nuo ištaut jimo ir atskilimo nuo tikrosios Bažny ios, šiandie n ra dar pakankamai pasverta ir vertinta. Netgi pasigirsta kartais ir viešai skelbiam nuomoni , bandan i mažinti dvasinink nuopelnus šioje srityje tik d l to, kad tie motyvai, d l kuri kunigai gyn tautyb , buv ne patriotiniai, bet grynai tikybiniai. Kitaip tariant, es , dvasininkams r p j apsaugoti liaud nuo supravoslavavimo. Gi tautyb ir lietuviškoji kalba buvusi tik priemon , palaikanti atsparum . Tuo b du Lietuvos dvasininkai kovoj su liaudies rusinimu visai atsitiktinai — praeter intentionem. Ir d l to j nuopelnai es menki.

Pernai metais, bešven iant Lietuvos krikšto 550 met sukakt , krikš ionyb s Lietuvoje vedimo fakto aktyv buvo skaitytas ir tautyb s išlaikymas. Ir visai teisingai. Šiaip ar taip kalb sime, bažny ia anais sunkiais laikais buvo vienintel vieta, kur lietuvis dar gird jo vieš žod kad ir ne visai gryna, bet vis d l to gimt ja kalba sakom . Nors veiksmas yra apsprendžiamas pagal tiksl , vis d l to reikia pripažinti, kad dvasininkai, gindami religij , drauge apgyn ir tautyb . Šiandie galima kelti klausimas, ar tautyb , neatremt religij , anais laikais b t buv galima išsaugoti. Religija tautiškumui dav stiprios atramos, ir tik jos d ka šis pastarasis liko nepalaužtas. D l to ir dvasinink nuopelnai savo kraštui ir lietuvybei n ra maži. ia dar kart pasitvirtina tas visuotinis d snis, kad kaip gratia non destruit naturam, taip religija nekenkia tautybei, o atvirkš iai — j dar palaiko, stiprina. Dievo Apvaizdos, matyti, taip buvo sutvarkyta, kad Lietuvos rusifikatoriai neatskirt tautin s kult ros nuo pravoslavijos. Ši gi maiš savo planus, tur jo pralaim ti. Nor dami nušauti du zuikius, n vien nepataik : lietuviai netapo nei rusais, nei pravoslavais. Ir už tai garb Lietuvos kunigams.

Tiesa, reikia pripažinti, kad tokios tautiškumo s vokos, koki mes šiandie turime, Valan iaus laikais, kai rusifikatori pastangos m siekti kulminacijos taško, dar nebuvo. Valan iaus laik dvasininkams dar neteko išsidirbti konkre i tautiškumo teorij . Tautos dievaitis dar nebu-

vo gim s. Taigi, jei an laik kunigai, kovojusieji su rusifikacija, ir neužsipelnyt tautinink vardo, vis d lto jie buvo patys geriausieji tautos veik jai. J darbo reikšm tautin je lietuvi kult roje yra milžiniška.

Netgi prileidus, kad ano meto kunigams pirmoje eil je r p jo religija, vis d lto dvasinink darbo pasekm s buvo tautyb s išlaikymui pa ios naudingiausios. Jos pakreip vis m s kult ros eig nauja kryptimi. Iš tos an laik kovos dvasios išaugo ir sustipr jo aušrinink s j dis, kur smarkiai par m ir dvasininkai. V liau dvasinink darbe tautininkiškoji linkm ypa iai išryšk jo apžvalginink laikais. O tuo tarpu kova su rusifikacija jo visu smarkumu. Vadinasi, toji kova ugd tautin s mon . Jei Valan iui ir jo laik kunigams b t r p jus vien tik religija, Valan ius neb t šauk s: „Slaptu mokykite savo vaikus lietuviško rašto iš sen j s knyg ¹. Neb t ragin s: „Kunigai lietuviškai ar žemaitiškai tvirtinkite žmones šventame tik jime“. Jei kunigams anais laikais neb t r p j s drauge ir tautiškumas, jie ypa ten, kur ganomieji puikiai mok jo svetim , lenkišk ar rusišk , kalb (gimnazijose), neb t spyr si tikybos mokyti tik lietuviškai, neb t ragin mokinius kalb ti tik lietuviškai maldas, nors už tai jiems gr s Sibiras (Jakštas).

Paž stant an laik dvasi ir s lygas, nereikia steb tis, kad draudžiamajo periodo spauda yra beveik tik religin . Prid kime dar elementorius — tai gausime ano laiko pat reikalingiausi j spausdint žod . Bet jis, skiepintas tam, kad lietuvis gal t su Dievu susikalb ti lietuviškai, taip pat gerai patarnavo ir tautinei s monei žadinti bei palaikyti. Kad kunig veikla šalia religin s buvo ir tautin , matyti ir iš to, kad j kovos metodai ir priemon s paj g išaukl ti s moning tautie i . Religijos mokytoj ištr mimai ir baudimai sužadino ne tiek religin , kiek tautin s moningum , ko neb t pasiekta, jei kunigams b t r p jus vien tik religija. Povalan inio perijodo kunig veikla tautinio darbo bare yra perdaug aiški, j išleistos tautiniam (spaudos, kult ros) darbui pinig sumos yra perdaug didel s, kad kas dr st sakyti, jog ir ia kunigai siek vien religini tiksl .

Šios paskaitos r mai yra per siauri, kad gal t apimti vis t sud tin Lietuvos dvasinink veikl , kuri jie išvyst , besigindami ir bekovodami d l savo ideal . ia bus bandoma tik bendrais bruožais suminti vien ryškesnius tos veiklos etapus. O kad jie b t lengviau suprantami, teks pamin ti ir rusifikatori d tas pastangas. Iš to matysime, kaip kunigai steng si tas pastangas atremti, jas kita linkme nukreipti, sutramdyti. Bet pirmiausia teks keliais žodžiais nušviesti apskritai Rusijos politik Lietuvos atžvilgiu; iš jos matysime, ko rusai siek ir kokiais keliais buvo numat vykdyti Lietuvos rusinim ir pravoslavininim .

¹ Valan ius, Maskoliams katalikus persekiojant, 77 psl.

RUS SIEKIMAI

Po paskutinio Lietuvos-Lenkijos padalinimo Kotrynos II visas d - mesys buvo nukreiptas unit naikinim ir vyskupo Siestrencevi iaus išaukštinim . Lietuva, jei neskaityti sakym , varžan i vienuolyn laisv , okupant valdžios sunkumo beveik nepajuto. Lietuvos viešajame gyvenime veik niekas neatsimain . Kotryna II netgi buvo pažad jusi okupuot j krašt gyventoj tik jimo neliesti. T j savo pažad lietuviams ištes jo, nors Ukrainoje unitus vert pravoslavus be jokios atodairos.

Caras Povilas I, trumpai vald s (1796—1801), irgi m s kraštui žalos n ra padar s. Jo tikybiniams reikalams informatorium tampa mokytas Austrijos j zuitas Gruberis. Šio taka jau iama visuose „Aukš-iausiasios Valios“ sakymuose, tvarkan iuose katalik reikalus. Šitokia Povilo I valdymo politika negal jo patikti uoliesiems pravoslavams, ir jie susitar 1801 m. kovo 13 d. car Povil I nužudo. Sostas tenka Aleksandrui I. Jo ilgo, net per 24 metus, valdymo perijodu Lietuva irgi negal jo perdaug sk stis. Aleksandras buvo mistikas, svajotojas, paslaptingai baig s savo gyvenimo dienas, oficialiai 1825 m. mir s Taganrogo mieste, o neoficialiai, kaip kalbama, dar ilgai gyven s atsiskyr lio gyvenim Sibire. Vysk. Valan ius savo „Parspieime“ apie j rašo sakydamas, kad Aleksandras I buvo katalikams netgi palankus, neveng s santyki su katalik vienuoliais².

žengus sost Mikalojui I, Rusijoje ima reikštis gana stipri taip vadinam slavofil srov . Slavofilai buvo reakcija prieš vadinamuosius „zapadnikus“, susiartinimo su Vakarais ir j kult ra šalininkus. Slavofilai griežtai pasipriešino Vakar kult ros sibrovimui Rusij ir krat si viso to, kas buvo neslaviška. Slavofilams caro Mikalojaus I politika buvo labai palanki. Tuo b du išaiškinamas ir tasai rus valdžios taktikos pasikeitimas nukariaut j taut atžvilgiu. 1831 ir 1863 met sukilimai buvo tik gera proga, nesiskaitant su priemon mis, vesti dar griežtesn pavergt j taut suslavinimo politik . Taigi, sukilimai tur jo lemiamos reikšm s tik laiko, bet ne tikslo atžvilgiu.

Abu lenkme iai rusams prikišamai parod , kad šis kraštas neturi simpatij Rusijai. Jie pamat , kad Imperijos Šiaur s Vakar kraštas jau iasi savitas ir nesirengia susilieti su Imperija, bet dargi svajoja atgauti nepriklausomyb . Laisv s id jos, kuriomis sukilimai buvo kaitinami, at jusios irgi iš Vakar . Reik jo tad pastatyti aklin sien , kuri skirt Rusij nuo Vakar Europos. Rus kult ra turi išplisti Lietuvoje, tuo b du Lietuva bus jungta milžinišk slav j r , o lietuviai nesidairys daugiau po vakarus ir sutaps su „matuška“ Rusija.

² Ten pat, 35 psi.

Taigi, rusai pasišov sumazgioti tuos kult ros ryšius, kurie tarp lietuvi ir rus yra buv iki XVII amžiaus. Rusai tur jo pagrindo tik tis, kad lietuviai nesunkiai pasiduos rus kult ros veikiami, nes jie atsimintuos laikus, kada Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio giminės, tap pravoslavais, danginosi tolimas Rusijos sritis, o rusai k r si Lietuvoje. Jie žinojo, kad kitados Lietuvos didik l pose skamb jo ne gimtoji, lietuviškoji, bet gud kalba. Buvo laikai, kada saviti Lietuvos statymai buvo rašomi gudiškai. Kad tie ryšiai v liau nutr ko, kalti buvo lenkai, kurie

Lietuv siskverb su savo kalba ir kult ra. Parengti tad tam kult ros ryši sumazgijimui kelio, reik jo iš Lietuvos išguiti lenkiškoji kult ra. Rusams atrod , kad tai nebus sunku padaryti, nes ia bus pasik sinimas ne tiesiog prieš lietuviyb , o tik noras vien kalb , lietuviams ne sav , pakeisti kita. Lietuviai nieko nenustos, atsimesdami nuo lenkiškiosios kult ros ir priimdami rusišk j . Kaip lenkai per mokyklas ir bažny i siskverb Lietuv , tais pat keliais turi Lietuvai b ti skiepytas ir rusiškumas. Tuo b du mažu pamažu lietuviai tur s surus ti. Šitaip galvojo rimtesnieji slavofilai, dargi mokslo vyrai. Jie pasisak už evoliucijos keli ir tik josi, kad bent antroji karta jau bus susigyvenusi su rus kalba ir kult ra. Ta iau rus administracijos slavofilai pasirinko tam pa iam tikslui revoliucijos keli . Jiems atrod per ilg u laukti, iki lietuviai per kelias kartas virs rusais. Juk administracijos aparatas toks galingas, policija turi tiek "visoki priemoni , kad pakaks tik rimtai spustel ti, ir Lietuva pasidarys „iskonių ruskij kraj“. ia ir buvo visa rus administracijos nepasisekim tragedija, o m s laim jimas.

Slavofilas akademikas Aleksandras Hilferdingas sugalvojo visiems slavams bendr ab c l (obš eslovenskij alfavit). Jis savo „alfavitą“ nor jo bendr slav j r sukti ir lietuvius. Iš karto sumanyta labai kuklus dalykas: kadangi rusai mokytojai sunkiai gali išmokti lietuvi kalbos, nes n ra iš ko jos mokytis, o, be to, jiems sunku paskaityti lotyniškai rašmens, tai reiki parengti lietuvi kalbos vadov li rusiškais rašmenimis, kad tie nemokšos mokytojai tur t iš ko pasimokyti. Iš karto pavojaus nemat nei vysk. Valan ius, nei Jonas Juškevi ius, nei Ivinskis, nei Tomas Žilinskis. Raid s — dar ne viskas. Lietuvi kalbos rašmen klausimas iš viso dar nebuvo nusistoj s dalykas. Vartoti gotiški-vokiški rašmens, vartoti lenkiški, vienas kitas band dar kažkokius išgalvoti, dabargi si lomi rusiškieji. Teesie. Min tieji Lietuvos vyrai dargi aktyviai prisid jo prie lietuviškos literat ros pagaminimo: Taigi, jei rusai b t sumoj ramiu b du pamažu vesti rusiškuosius rašmenis lietuvi kalbai, b t m si tokiais rašmenimis leisti, laikrašt , knygelė , kažin ar neb t laim j . Teisingai Tumas 1929 m. „Lietuvos Aide“ raš : „Jei obš eslovenskij alfavit b t laisvai rung sis su lotyniškuoju ir Lietuvos administratoriams rusams b t buv kantryb s evoliucijos ne revoliucijos b du laukti laim jim , be to, jei akcij b t prad j ne reli-

gin mis knygomis, bet pasaulin mis, periodiniu laikrašiu ir mokyklomis, rusiškojo raidyno laim jimas būtų buvęs neabejotinas ir sp rus. Manau iki Aušros laik jau būtų turėj tiek gerai paskaitan ir rus rai- d mis, kiek tokiu vargu viso draudimo laiku buvome paruoš skaitan i lotyn raid mis, bent, 4—5 t kstan ius“.

Nors n viena to laiko Europos valstyb nebuvo linkusi mažumas apsorbuoti individuališkai, bet iš j vis ir visur reikalauta vieno ir to paties dalyko: būtų klusniais centrinei valdžiai, nesipriešinti jai, nekelti riauši, nekritikuoti valdžios ir jos darb, gerbti monarch ir br sti toje paioje atmosferoje. To siekta visur. Tai iau metodai buvo visai skirtingi. Kai kaimynin je Vokietijoje ne tik kad nepasigož ta staiga užgniaužti lietuvius, bet dargi ir karalius prakalb davo rašytu žodžiu savo „padonosius“ j gimt ja kalba, kai jiems niekas nedraud kalb tis ir mels- tis lietuviškai, kai netgi valdžios l šomis buvo rengiami liaudies vadai ir šviet jai — ia pat už sienos imta forsuoti ir griebtasi radikaliausiu priemoniu sutirpdyti lietuvius rusiškame katile. D l toki skirtingi metod gavosi ir labai skirtingi padariniai. Kai Pr s lietuviai garbi- no ir eil mis apdainavo savo ger j karali ir buvo „vierniausi padonys“, Rusijos lietuviams caras buvo kažkas panašus velni .

Vis reikal Lietuvoje ypa iai sugadino pravoslav dvasininkai. Jie rus raidži vedimo politika ir administracijos aparato rankomis pasi- šov atlikti didel apaštalavimo darb . Pravoslavija, kaip žinome, atski- lusi nuo kamieno, pasijuto neturinti j gos savo viduje ir m atsiremti pasaulin valdži . Šis pasaulin s ir dvasin s valdžios sutapimas padar- tai, kad ir rusinimo politika Lietuvoje m reikštis drauge ir tikybin je srityje. Rus administracijai rod si, kad patsai rusinimo darbas bus daug s kmingesnis, kai drauge bus varoma ir religin misija. Pravosla- vas lietuviu neišliks: jis savaime bus jau rusas.

Šitas nelemtas pravoslavijos pasišovimas per administracij apašta- lauti tarp lietuvi katalik išlandino yl iš maišo. Katalik religinius reikalus imasi aprinti pravoslavai! Taigi, rus raid s ia tik gudri priemon slaptomis užmaiomis iš lotyn katalik padaryti pravosla- vus. Raid s tampa konfesijos simboliu. O kai rusiškomis raid mis lei- džiamos religinio turinio knygos imta perredaguoti, išmesti tai, kas ru- sams jose nepatiko, neliko jokios abejon s, ko ia siekiama. Vysk. Val- lan ius, pirmasis sutik s su rusišk raidži vedimu lietuvi kalbai, pir- mutinis stoja ir kov su tomis kreivomis raid mis. O kai net imta apseiti be vyskupo aprobatos, kai rusišk raidži akcijos priešakyje at- sistoja apostatas kunigas Petkevi ius, tai rus kortos liko visai atideng- tos. Abejingomis raid mis pasik sinta ant katalik tik jimo. Šie ir kiti reiškiniai suk l Lietuvos dvasininkus ant koj . Visai gynimosi ak- cijai imasi vadovauti vysk. Valan ius ir per ištis ketvirt amžiaus ne-

nuilstamai neša gynimosi v liav aukštai iš k l s, savo pavyzdžiu šviesdamas ne tik savo vyskupijai, bet ir visai Lietuvai.

Taip prasid jo ilga 40 su viršum met kova, kurioje vis onus diei teko pakelti dvasininkams. Jei po lenkme io rusai kunigus persekiojo kaip maištininkus, dabar nukreip prieš juos savo ginklus, kaip prieš rusiškojo darbo trukdytojus, ruskago diela priešininkus. Reikia pažym ti, kad ši kov stojo visi kunigai: ir patriotai, ir aplenk j , ir ram s bepartiniai. Rus netik metodai ir tas dvasinink persekiojimas juos sub r tok rimt ir darn vienet , kad j , lyg koki geležin sien , atsimuš visos rusifikatori pastangos. Rusai pamat , kad save tiksl nepasieks tol, kol kunigai bus liaudies vadai. Norint tad laim ti liaud , reikia j atpl št i nuo dvasinink . Kadangi Lietuvos dvasininkai tapo didžiausia kli tis rus siekimams Lietuvoje, prieš juos nukreipiamas visas valdžios administracijos aparatas ir policijos priemon s. Imamas persekioti ir trukdyti bet koks kunig , net ir grynai bažnytinis, veikimas, susiaurinamos j asmenin s laisv s. Žodžiu, kunigai atsiduria išimtin je pad tyje. Kaip ži r jo Lietuvos dvasininkus rus administracija, sužinome iš Vilniaus general-gubernatoriaus Kaufmano rašto, rašyto 1865 m. gruodžio 20 d. Kijevo gubernatoriui. Tuo raštu informuojamas kijeviškis, kas daroma Lietuvoje. Ten rašoma: „Didžiai Gerb. Ponui tikrai yra žinoma, kad paskutiniame sukilime svarbi rol suvaidino lotyn dvasininkai, žieb sukil li sielose religin fanatizm ir dieg j širdis neapykant viso to, kas rusiška. Manau, kad n ra reikalo D. G. Ponui rodin ti t žal , kuri šie dvasininkai daro rus reikalui. Pasakysiu tik tiek, kad Romos katalik dvasininkai vakarin se ir pietin se m s gubernijose reikia laikyti politine sekta (polit eskij ras-kol), einan ia politini emisar pareigas, skelbian ia tik jimo tiesas ir drauge Rusijos neapykant , siekian ia suardyti vienyb m s vakarin se, gubernijose ir atpl št i jas nuo imperijos. D l to valstyb s valdžia, tiek valdant mano pirmatakui (Muravjovui), tiek man, laiko svarbiausiu uždaviniu padaryti gal tam kenksmingam ir sauvalingam lotyn dvasinink veikimui“³.

domus yra to paties Kaufmano pasigyrimas savo nuveiktais darbais. Tame pa iame rašte jis rašo: „Nuo to laiko, kai caro valia prad jau globoti š man pavest krašt , giliai sitikinau, kad lotyn dvasininkai, nors išoriniu atžvilgiu ir pasiduoda dabartinei esamai tvarkai, tylomis betgi kursto maišt , tur dami stipr ginkl savo rankose — išpažint . Tur damas tai galvoje, pavedžiau gubernatoriams sudaryti tiksliaus gubernij žem lapius ir pažym ti juose pravoslav cerkves ir koply ias, o taipgi katalik bažny ias, kad remiantis tais daviniais, padarius atitin-

³ Vilniaus Valst. Archyvas; Viln. gen. gub. kanceliarija Nr. 1653 Citata iš P. Kubicki, Bojownicy kaptani II, tom L

kamas išvadas, b t galima sumažinti lotyn parapijų , o tuo pačiu dvasinink , skaičių iki minimumo, iki tiek, kiek yra būtinai reikalinga. Šis kelias palengvins sekti kunig veikim ir traukti juos griežt atsakomyb tais atvejais, kai j parapijiečiai užgaus vieš tvark .

Kadangi ir Romos katalik vyskupai yra lygiai tos pačios dvasios, kaip ir j kunigai, tai mano pirmatakas išr pino caro sakym , kad vyskupai negalėtų skirti kunig parapijas be atitinkamo gubernatoriaus sutikimo.

Pastebėjus, kad vyskupai dažnai persekioja vertingesnius kunigus, ypač jei už j susiartinim su rusais, ir baudžia už labai lojalius elgesius, sakiau, kad kunig kilnojimas iš parapijų turi būti atliktas tuo pačiu būdu, kaip ir paskyrimas. Tuo būdu lotyn dvasininkai sitikins, kad jie lygiai yra priklaus ir nuo pasaulin s valdžios, kuri atidžiai seka j veikim ir nepalieka be globos bei atlyginimo t , kurie yra to užsitarnav , kaip lygiai nelieka nenubausti nusikaltusieji.

Atsižvelgdamas tas priemones, kurias valdžia vartoja šiame krašte, D. G. Ponas pastebėjus, kad Romos katalik dvasinink vedim t keli , kur jie būtų kiek galint mažiau žalingi, su mium šitokios programos r mus:

1. Sumažinti Romos katalik parapijų skaičių iki tiek, kad parapijiečiai galėtų patogiai atlikti savo religines pareigas (nor ta visai apskričiai palikti tik vien bažnyčią).

2. Uždaryti visas koplyčias, kurios netarnauja laidojimo tikslams.

3. Uždaryti filijalines ir tas bažnyčias, kuri parapijos yra panaikintos, tuo atveju, kai jos stovi tarp pravoslav ir netarnauja Romos katalik pastoracijos tikslams.

4. Sumažinti katalik kunig skaičių parapijose iki tiek, kiek būtina reikia aptarnauti parapijiečių reikalams.

5. Be to, kas pasakyta, reikia visk daryti, kad Romos katalik dvasininkai būtų labiausiai priklausomi nuo pasaulin s valdžios.

6. Laikyti kunigus atsakingais už nesilaikym teisinių nuostat , kuri iš j reikalauja pasaulin valdžia ir policijos sakymai.

Šiuo tikslu, kaip praktika rodo, užd jimas baud nuo 25—100 rub. ir daugiau labai patarnauja reikalui⁴.

Tokia yra valdžios programa suvaldyti dvasininkams. Šitokioje atmosferoje tur jo eiti taž tbin kova.

Rusai užsibr žt j tiksl siek dvejopu būdu: draudimais ir sakymais. Vienu atžvilgiu draudžia vartoti lenk kalb , lotyniškus rašmenis, kitu — sakymais stengiasi sibrauti su rus kalba ne tik kunig seminarijas, bet netgi bažnyčias, nekaltant jau apie mokyklas. Visur ukazai, sakymai.

⁴ Ten pat.

LENK KALBOS DRAUDIMAS

Kad lietuviai imt vartoti rus kalb , reik jo iš viešojo gyvenimo išstumti lenk kalb . Ir taip Muravjovas 1865 m. kovo m n. 15 d. uždraudžia katalik kunigams lenkiškai susirašin ti ir rašin ti bei išdavini ti metrikus, lenkiškai surašytus. Tada kai kurie Žemai i vyskupijos kunigai ima susirašin ti su kurija lietuviškai. Tai pasteb j s, naujasis general-gubernatorius Kaufmanas t pat met birželio 18 dien griežtai uždraudžia vartoti susirašin jimams ir lietuvi kalb . Netgi bausmis pagras tiek vysk. Valan iui, tiek tam, kas lietuviškai rašys. Sekaniais metais buvo uždrausta lenkiškai kalb ti viešose vietose. Žandarams sakyta sekti, o pasteb tus bausti 1—100 rub. bausm mis. Nors rus valdžios draudimuose — kur negalima vartoti lenk kalba, pamint os ir bažny ios, ta iau v liau buvo paaiškinta, kad tie sakymai pamoksl sakymo nelie ia. Vilniaus general-gubernatorius kasmet kreipdavosi Žemai i vyskup , prašydamas paskirti kunig , kuris išklaustų kareivi velykin išpažint . Tuose prašymuose gen.-gubernatorius primena, kad remiantis 1868 m. caro sakymu, nevalia kunigui vartoti lenk kalb ; jis turi „ispolnyt treby na ruskom jezyke“. Tokiems paskirtiems kapelionams tekdavo rimtai suktis, kad ne kli t . Deja, reatas kuris kapelionas išlikdavo be bausm s už tai, kad kareivi išpažint t klausydavo ne rusiškai, o lietuviškai ar lenkiškai⁵.

Atrodo, kad tokiu uoliu lenk kalbos vijimu, dargi uždraudus spaud tokiais rašmenimis, kuriais naudojosi lenk kalba, lietuvybei tur ta tik pasitarnauti. Bet ne. Nereikia iš aki išleisti to fakto, kad lenk kalba buvo draudžiama visai ne d l to, kad lietuviškoji atsigaut , o tik tod l, kad lengviau prigyt rusiškoji. Buvo matyti, kad lenk kalba ir kult ra šalinama iš Lietuvos gyvenimo visai ne lietuvybei stiprinti, o tik tam, kad nuo lenk atpl št i lietuviai grei iau pult rus kult ros gl b . Kiekvien draudim vartoti lenk kalb lyd jo lygiagretus sakymas vartoti rusišk j . Štai d l ko net ir tikri lietuviai mat Lietuvos stipryb kovoje su rusifikacija, tik laikantis lenk kalbos ir kult ros (vysk. Baranauskas), o prieš t rusifikacij protestuodami, pabr ždami savo neklusnum ir net patriotiškum , privatiniam gyvenime neatsisak vartoti lenk kalbos (vysk. Valan ius). Jie laik si lenk kalbos ne iš ypatingos meil s ar sitikinimo, bet daugiau d l to, kad lenk kalba buvo viena iš apsaugos priemoni nuo rusifikacijos duj . Ano laiko inteligentai, spaud uždraudus, liko be dvasinio peno, ir jo tur jo ieškoti kitur. Ir geriau, kad jo ieškojo Lenkijoje, ne Rusijoje. Šiandien b t netikslu an laik lietuvius, kalb jusius lenkiškai, kaltinti patriotizmo stoka. Draudžiamos kalbos vartojimas, kaip pasipriešinimas rusifikacijai — jau yra pakankamas patriotizmo rodymas.

⁵ Žr. M s Senov , I, psl. 627 ir kit.

Bet rusai savo draudimais pasiek visai atvirkšči padarini. Spaud uždraudus, lietuvi inteligentija, likusi Lietuvoje, grieb si lenk kalba spausdinto žodžio dar su didesne aistra. Štai d l ko šiame perijode lenkiškumas Lietuvoje tik sustipr ja. Rus kova su lenkiškumu, d l netikusi priemoni , t lenkiškum tik sustiprina.

SPAUDOS DRAUDIMAS

Muravjovas kad ir nesivarž d l priemoni maišt bemalšindamas, betgi kult rin je srityje — lietuviams surusinti — nebuvo šalininkas griežt priemoni . Kitaip t reikal paži r jo Muravjovo p dinis Kaufmanas. J ragino garsusis Mikuckis. Tasai m gundyti rus administracij griežtai uždrausti lietuviams gamintis knygas lotyniškomis raid mis. Tuo draudimu tik tasi, kad lietuviai noromis nenoromis tur s priimti knygas rus raid mis. Ir štai 1865 m. rugs jo m n. 13 d. vidaus reikal ministras Valujevas išleidžia konfidencial rašt , kuriame sakoma: „Vyriausias Vasaros Vakar Krašto Viršininkas (Kaufmanas) praneš man, kad jis, nor damas stipriau sujungti žemai ius, lietuvius ir latvius su to krašto rusais, kad rus kalba ir tautin s šnekos išplist tarp to krašto gyventoj , paved s ši gubernij viršininkams laikytis šios tvarkos: 1) uždrausti visiems spaustuvi , litografij ir chromolitografij savininkams spausdinti savo mon se bet kokius leidinius lietuvi ir žemai i kalbomis lotyn ir lenk raid mis; 2) vartoti visas gubernijos viršininko galioje esan ias priemones, kad b t uždrausta gabenti, parduoti ir platinti bet kokiais keliais pirmame punkte min tieji leidiniai; 3) š nuostat paskelbti visiems spaustuvi , litografij ir chromolitografij laikytojams ir knyg pardav jams, o jei nevykdys to sakymo, konfiskuoti draudžiamuosius leidinius. Iš savo pus s laikydamas naudingu šias priemones prapl sti ir J s Ekscelencijai pavestoj gubernijoje, pranešu, kad tinkamai sakytumei“.

Uždraudus lietuvi spaud lotyniškomis raid mis, imta leisti leidiniai rusiškomis raid mis. Tai buvo „kazionš ina“, biurokrat darbas. Visomis savo pastangomis rus administracija per 33 metus paj g duoti vos 41 leidin , kai per t pat laik lotyn raid mis buvo atspausdinta daugiau kaip 1200 leidini . Iš to 41 leidinio — ab c li 4, skaitymo mokslo 6, gramatik 2, chrestomatija (24 psl.!) 1, pasaulinio turinio pasakai i 3, administracijos reikalai 1, evangelij 1, evangelij aiškini m 1, liturgij 1, šv. istorija 1, katekizm ir poteri 5, kalendori 8. Ir keista, kad tais leidiniais nepasinaudojo nei rusai (juk pirmiausia jiems buvo skirta), nei lietuviai. Lietuviai jau pakankamai tur jo panašaus turinio sav knyg . Kunigai evangelij irgi nevartojo. Taip t kstaniai ir liko mesti kaip bal .

Lietuviai, kurie iki spaudos draudimo jau tur jo 318 spaudos met tradicij ir 1079 leidini багаž , negi gal jo pasitenkinti tomis valdžios pagamintomis nuotrupomis, pagamintomis svetimomis raid mis su pasl ptu veidmainišku tikslu — atitraukti nuo gimtosios kalbos ir bažnyios. Argi lietuviai tur jo k sti dvasin bad ? Sav knyg netek , argi tur jo tik išmaldos b du primestomis apgavik mis misti? Tautinei lietuvi kult rai atsirado rimtas pavojus. Pirmas, kaip visur, prieš tok žiaur tautos teisi pamynim pakelia bals , — tiesa, tyl , bet stipr , — vyskupas Valan ius. Jis pirmas, gana rizikuodamas, pradeda spausdinti Rus Lietuvai knygas Pr suose. Ypa pažym tinos šešios jo išleistos knygel s: Prajautimas, Isz tamsibes ved kelis teisibes, Vargaj Bažniczes kataliku, Sznekesis katalika su nekataliku, Litanie visu szv tu muczelniku, Parspieimas. Tais raštais, stiprindamas katalik tik jim lietuviuose, ragino nepasiduoti Rusijos vyriausybei, spaudžian iai katalikus. Be grynai tikybinio pob džio paraginim , tuose raštuose randame pamokym , kaip lietuviai turi elgtis su knygomis rusiškomis raid mis, kaip mokyti vaikus, myl ti sav j kalb . Rusijos vyriausyb tuoj suuod , kad tos knygel s Valan iaus rašytos. Pas j dar krat , bet nieko nerado. Siunt šnipus Pr sus surasti davini , bet ir ten nieko nerasta. Betgi už t Valan iaus knygelii platinim 1870 met gruodžio m n. buvo areštuoti ir paskui ištremti Rusijos gilum Žemai i vyskupijos kunigai: P. Straupas, Rosiliauskas, Norvaiša, P. Butkevi ius, Eitutavi ius, Butvydas, Dembskis ir Grigaliunevi ius; šiuodu pastaruoju perkelti Vilniaus vyskupij . Taigi, pirmieji kankiniai už lietuvišk knyg spausdinim ir platinim buvo kunigai. V liau už t pat kalt nukent jo ir kiti.

Vyskupas Valan ius buvo iniciatorius ir slapto lietuvišk knyg per sien gabenimo ir platinimo. Jis ne tik suorganizavo savais pinigais draudžiam j lietuvišk knyg spausdinim Tilž je, bet ir j slaptu b du gabenim Lietuv . Valan ius dav impulso tai akcijai, kuri mes vadiname knyg kontrabanda. Ne be Valan iaus sikišimo sumanyta ir kontrafakcija, kuri ilg laik klaidino žandarus, o lietuviams suteik daug knyg . Teisingai Tumas sako, kad vis t knyg gaminimo, platinimo veiksniai sutelk b rius lietuvi šviesuomen , privert j apsispr sti ir pasisakyti prieš okupant valdži . Viso to virš n je stov jo Valan ius. Jam gi talkininkavo ištikimieji, ypa jaunesniosios kartos, dvasininkai. Valan iaus taka siek ir už Žemai i vyskupijos rib . Yra tikra, kad nuvažiavusiam pas vyskup Valan i šventintis suvalkie iui Martynui Sidaravi iui, tam knygneši t vui, jo pašaukimo keli kv p ir nurod vyskupas Valan ius. Tuo b du uždraust knyg gaminimo ir slapto gabenimo darb buvo traukta ir Užnemun , jos kunigai. Kas Suvalk krašte nežino kun. Martyno Sidaravi iaus ir jo knygnešyst s. Bet jei paži r sime ištis kadr knygneši , tikr pasiryž li , profesijo-

nal, tai, atmet kelet žyd ir biznieri, ieškojusi vien pelno, rasime, kad jie buvo kunig parinkti, išmokyti, raginami ir palaikomi. Knygneši užėigos vieta buvo daugiausia pas kunigus. Jie tapo savotiški kunig pasiuntiniai, bendradarbiai, tarpininkai knygoms gauti ir išplatinti. Ne kart d l to tekdavo kunigams žymias sumas išleisti, bemokant baudas už sugaut j knygneši išlaisvinim. Dabar bus suprantama, kod l spaudos draudimo metu taip suintensyv ja lietuviškos religin s literat - ros gamyba. Nuo 1864 iki 1874 met vien tik religin s katalikiškos literat ros iš jo 99 vienetai. Kai kuri maldaknygi per t laik atspaus - ta po keliolik leidim. Jei kiekvieno leidimo išeidavo po 2000—3000 egz., tai gausime 200 000—300 000 egzempliori. Štai d l ko rusiškomis raid mis knygos pel jo sand liuose. Pvz., visoje Kauno apskrityje 1874-80 metais parduota per mokyklas vos 154 egz. Bet ir tiek nebuvo išparduota, o tik už tiek mokytojai iš savo kišen s užmok jo, kad siteikt savo vyresnybei. Taigi, Valan ius su kunigais visai paralizavo lietuviš - k knygy rusiškomis raid mis plitim. Kova buvo laim ta.

RUS KALBA BAŽNY IAS

Rus administracija, matydama, kaip lietuviai kratosi rus kalbos (Valan ius mok : kai užkalbins rusiškai, atsakyti: nesuprantu), nor - dama „tos kalbos vert pakelti žmoni akyse ir sustiprinti šio krašto ryšius su Rusija“ (gen. gubernatoriaus Potapovo žodžiai), suman vesti rus kalb ir bažny ias. Bet iš karto nebuvo galima to padaryti d l to, kad buvo ankstesnis caro draudimas vartoti rus kalb ne pravoslav tik jimo bažny iose. Kaip toks draudimas gal jo atsirasti? Mat, apie 1848 metus Carskoe Selo katalik parapijos klebonas, domininkonas Onikovskis, m sakyti pamokslus rusiškai. D l j gražaus stiliaus ir dar gražesnio turinio, juos m lankyti rus diduomen, net ir dvasininkai. T pamoksl vaisiai tuoj m rodytis: Petrapilio elito širdys m linkti katalikyb. Pavojus! Vidaus reikal ministras Perovskis kreip - si car pranešdamas, kad t vas Onikovskis prad jo sakyti pamokslus rusiškai; jis rašo: „Imant d mesin, kad Rusijoje iki šiolei vien tik pravoslav cerkv s dvasininkams buvo leista skelbti Dievo žod rusiškai, šios r - šies domininkono Onikovskio pasik sinimas ant viešpataujan ios cerkv s dvasinink teisi gali tur ti žaling padarini „. Tod l prašo, kad caras tatai daryti uždraust. Caras Mikalojaus I ant minimo rašto parašo rezoliucij : „Rusiškai uždrausti. Gali sakyti pamokslus visomis kitomis kalbomis“⁶. Kadangi caro sprendimas buvo bendro pob džio, tai jis tur jo galios ir Lietuvoje.

⁶ P. Kubicki, op. cit., psl. 350—351.

Kai garsusis Muravjovas m malšinti maišt ir persekioti katalikus, vis d lto kalbos klausimo bažnyiose neliet. Jis buvo netgi priešingas bažnyios rusifikacijai. Vilniaus apygardos mokslo kuratorius Kornilovas, ištikimas Muravjovo bendradarbis, 1866 m. liepos m n. 22 d. raš švietimo ministrui Deljanovui: „M s priešas, ir tai piktas bei pavojingas priešas, yra ne lenk kalba, bet katalikyb. Kol Vakar Krašte Bažnyia liks organiškai susijusi su Lenkijos ir Vakar Europos Bažnyia, o drauge bus hierarchinje popiežiaus priklausomybje, tol Rusija su savo pravoslavija negal s gyventi santaikoje su lotynizmu, nors ir rusiškuose r buose“⁷.

Muravjovo p dinis Kaufmanas pirmasis m galvoti apie rus kalbos vedim katalik bažnyias. Jis savo rašte Kijevo gubernatoriui 1865 m. gruodžio 20 d. rašo: „Šia proga negaliu nutyl ti, kad labiausiai man r pi surasti b dus, kaip priversti, kad kunigai sakyt bažnyiose pamokslus rusiškai. Manau, kad šis klausimas yra visiškai pribrend s ir turi b ti s kmingai išspr stas. Šiam dalykui gyvendinti, manau, neb t didesni sunkum (išskyrus Kauno gub., kur žmon s mažai dar suprant rusiškai), nes visi kunigai moka t vyn s (rus) kalb tiek, kad gali paskaityti spausdintas ar rašytas knygas. Bet vis d lto šiuo tarpu dar nesimu ši mint gyvendinti, nes bijau, kad man neb t daromas priekaištas, jog rus kalba ims traukti katalik bažnyias pravoslavus. Bet vis d lto esu sitikin s, kad rus kalbos vartojimas visose viešosiose institucijose, tinkamai priži rint, tiesiog uždeda pareig išstumti lenk kalb ir iš šio krašto bažnyi“⁸.

Nors Kaufmanas šitaip samprotavo, bet vis d lto, esant caro draudimui vartoti katalik bažnyiose rus kalb , nedr so savo plan vykdyti. Vlesnieji general-gubernatoriai nu jo daug toliau, ypa Potapovas, kuris bažnyios surusinim laik vienu iš svarbiausių savo politikos punkt . Jis pirmiausia m si nevykusio darbo vesti rus kalb religijos pamokas gimnazijose ir versti gimnazistus melstis iš maldaknyg s „Aukso Altorius“ (rusiškomis raid mis), išleistos be bažnytin s vyresnyb s aprobatos. Apie 1868 metus Potapovas surado kelis parsidav lius kunigus, kurie m vartoti rus kalb pamaldose už car . Toki kunig Kauno gubernijoje atsirado vos du: Salo i klebonas Anupras Rubaževius (atskai t mald už car rusiškai) ir Žeimelio parapijos filijalistas Albinas Rubša (panašiai pasielg s). Vilniaus gub. rusiškai bažnyioje sutiko melstis penki kunigai.

Vyskupas Valan ius, pajut s kas darosi, 1869 m. išsiuntin jo dekanams bendrarašt sakydamas, kad jei valdžia sakyt kalb ti, maldas už car rusiškai, dvasininkai su tuo turi nesutikti ir jas kalb ti lotyniškai.

General-gubernatorius Potapovas visokiais b dais rodin jo vidaus

⁷ Ten pat 377.

⁸ Ten pat 14

reikal ministrui reikal vesti rus kalb katalik pamaldas. Jis polemizavo su Romos Katalik Kolegija, griov jos argumentus ir rodin jo t naud , kuri gausis rus reikalui sustiprinti, vedus bažny ias rus kalb . Drauge prašo vidaus reikal ministr išr pinti iš caro 1848 met draudimo atšaukim . Šiam klausimui išstudijuoti caras sudar speciali komisij , kuri, surinkus per gubernatorius žinias, dav carui reliacij , ir tasai 1869 m. gruodžio m n. 25 d. atšauk ankstybesn j draudim vartoti rus kalb katalik bažny iose. Vidaus reikal ministras Romos Katalik Kolegijai praneš , kad „caras, t viškai besir pindamas savo pavaldiniais lygiai be tikybos skirtumo, nor damas, kad tie, kurie savo šeimose vartoja rus kalb , be tarm s skirtumo, neb t palikti be galimyb s ja naudotis ir religin se praktikose, maloniausiai teik si atšaukti 1848 met draudim sakyti pamokslus kit tik jim bažny iose rus kalba, o jo vietoje teik si leisti vartoti pamaldose ir apskritai variose religin se praktikose rus kalb . Savaiame aišku, kad lotyn kalba ir toliau pasilieka liturgine kalba šalia leidimo vartoti rus kalb . Šis leidimas lie ia tik tas pridedam sias pamaldas, kuriose vietoje lotyn kalbos vartojama lenkiškoji“⁹. Vidaus reikal ministras paveda Romos Katalik Kolegijai š caro par dym paskelbti vyskupams. T pat padaryti buvo pavesta ir gubernatoriams.

Rus kalbos vedim katalik pamaldas Vilniaus general-gubernatorius paved keturiems, jo žinioje esantiems, gubernatoriams pagarsinti tiems, kam reikia. Vilniaus, Gardino ir Minsko gubernatoriai praneš žemesniems valdininkams pat ukazo tekst , ir tiek. Kitaip pasielg Kauno gubernatorius kunigaikštis Obolenskis. Jis 1870 m. kovo m n. 3 d. išsiuntin jo apskri i viršininkams bendrarašt , kuriame, pranešdamas ukazo turin , sp ja, kad veikt labai atsargiai, es , kad žmon s nepamanyt , jog caras ver i s ir sak s vesti pamaldas rus kalb . Savo bendraraš io turin Obolenskis pranešdamas general-gubematoriui, padaro savo šiokias pastabas:

1. Kauno gubernijos gyventoj dauguma es žemai iai, kuri vos tik jaunesnioji karta pradedanti suprasti rus kalb . Visi valstie iai, nuo 25 met amžiaus, rus kalbos visiškai nemok , tod l sakymas pamoksl ir kalb jimas mald jiems nesuprantama kalba sunkiai bus pateisinama j sielos reikal apr pinimo pretekstu. Vyskupijos valdžia, o ypa iai vyskupas Valan ius, ži r s š klausim labai nepalankiai; kunigai Rubažev ius ir Rubša tik gubernatoriaus globojami išveng persekiojim .

2. Su tikrum galima laukti, kad Kaimo gubernijos gyventoj žymis dalis š valdžios par dym priimsianti kaip valdžios darom prievart ir ia ži r sianti ne tik pasik sinim ant katalik tik jimo, bet ir bandym versti pravoslavij . vedant rus kalb bažny ias, reiki laukti

stipraus pasipriešinimo ir žmoni sukiršinimo, kur atliksi tiek kunigai, tiek pikti žmon s.

3. Kauno gubernijos gyventoj religinio fanatizmo stiprumas es s iš seniai žinomas. Neatsargus naujum vedimas, suprastas kaip pasik sini- mas ant religijos, sužadins pavojing nusistatym ir pasunkins krašto nu- raminim . Visoks bandymas vesti ia rus kalb pamaldas es s dar perankstyvas. Tai gal t vykti tik vyskupijos valdžiai padedant. Bet kol vyskupas Valan ius gyvas, to es negalima tik tis. Didžiausias dabar tur s b ti r pestis — prirengti tinkam vyskupui Valan iui p din , sutinkant su valdžios mintimi¹⁰.

Gubernatorius tikrai sp jo. Vyskupas Valan ius, gav s pranešim apie „aukš iausi j malon“, trumpai atsak , jog šis leidimas Žemai i vyskupijoje negalimas pritaikinti, nes gyventojai vartoja tik lietuvi kalb . Be to, naujos kalbos vedimas bažny ios pamaldas viršyja vyskupo kompetencij .

Tais pa iais 1870 metais rus valdžia atspausdino 2000 egz. „Rituale Sacramentorum“, kuriame lenkišk tekst pakeit rusišku. Šiam leidi- niui aprobat dav Mohilevo arkivyskupijos administratorius. To ritualo 744 egz. buvo skirti Žemai i vyskupijai. General-gubernatorius, si s- damas t j ritual Žemai i vyskupui, aiškina jo atsiradim ir prašo vys- kup po vien egzempliori to ritualo padalinti kunigams nemokamai, o paskui pranešti vardus t kunig , kurie ritual bus gav . Vyskupas Va- lan ius to ritualo betgi kunigams neišsiuntin jo ir, por kart paragintas pasiaiškinti, 1870 m. kovo 3 d. atsak general-gubernatoriui, kad pagal Katalik Bažny ios statymus perspausdinimas liturgini knyg turi pil- nai atitikti original , ir š dalyk saugoti yra vyskupo pareiga. „Jei aš priim iau ir išsiuntin iau tuos egzempliorius, tai pul iau bažnytines bausmes“ — baigia savo rašt vysk. Valan ius¹¹. Taip tie „trebnikai“ ir liko gul ti pas vyskup Valan i sand lyje. Kunigai, sekdami vyskupo nurodymais, griežtai krat si rus kalbos bažny iose.

Praslinkus ketveriems metams po ano ritualo „vedimo“, general- gubernatorius, tarsi nor damas pasidžiaugti savo darbo vaisiais, 1873 m. lapkri io m n. 3 d. išsiuntin jo gubernatoriams slapt bendrarašt , prašy- damas atsi sti s rašus t kunig , kurie pri m „trebnik“. t bendra- rašt Vilniaus gubernatorius atsak , kad Vilniaus gubernijoje n vienas kunigas „trebniko“ nepri m , o ar pamaldose kur vartojama rus kalba, nei jis, nei vyskupijos valdytojas nežin s. Panašiai atsak ir Kauno gu- bernatorius. Jis rašo: „Iki šiolei n vienas Rymo katalik kunigas ne- pri m ritualo su rusiškuoju tekstu ir nevartoja rus kalbos prideda-

¹⁰ Ten pat 359, 360.

¹¹ Kauno Metropolijos Kurijos Archyvas, 1854—1870 Konkordatas.

mosiose pamaldose; to buvo galima ir tik tis, atsimenant Valan iaus bendrarašt, apie kur esu praneš s 1871 m. geguž s m n. 21 d.¹².

Negeriau buvo ir v liau. 1878 metais general-gubernatorius Albedinskis, si sdamas carui savo veikimo (1874—77 m.) apyskait, rašo: „Katalikybei nuo lenkiškumo atskirti labai s kminga priemon b t vedimas rus kalbos pridedam sias pamaldas. Klausimas rimtas, bet kas jo imsis, turi gerai apsiži r ti. Šiuo klausimu susir pinau nuo pat pradžios, kai tik prad jau ia valdyti. sitikinau, kad, tur b t, nepasiseks jos vesti, nes visi tuo reikalu daryti žygiai nedav joki rezultat. Kaip prieš Jo Imperatoriškosios Didenyb s 1869 m. gruodžio 25 d. leidim, taip ir po jo, nors kai kurie ir prad jo atlikin ti pridedam sias pamaldas rusiškai, bet tuojau v l atsimet, ir taip visose trijose mano gubernijose n ra n vienoje bažny ioje rus kalbos. Visos kitos priemon s ir par dymai, kuriuos išleido valdžia po sukilimo, tur jo teigiam padarini. Vien tik vesti rus kalb Rymo katalik pamaldas pastangoms, kurios sutinka griežt pasipriešinim, pavykus, ir kiti dalykai pažengs pirmyn. Jeigu ir rast si kunigas, kuris sutikt priimti rus kalb bažny i, tai tikintieji to neleis“¹³.

Šie rus valdžios žmoni atsiliepimai, kuri ty ia gausiau esu pacitav s, yra geriausi liudytojai, kaip kunigai gyn si nuo rus pastang rusinti lietuvius per bažny i. Reikia pasakyti, kad atsigyn. Ne tik patys griežtai krat si bet koki bandym primesti jiems rus kalbos vartojim pamaldose, bet ir liaud tinkamai pareng; d l to Albedinskis teisingai pasteb jo, kad pati liaudis neleist kunigams prad ti rusišk sias pamaldas. Atspausdintieji „trebnikai“ liko gul ti nevartojami. Tuo b du tas didis rus administracijos užsimojimas ž t b t lietuvius surusinti, ir tai per bažny ias, sudužo kietas eiles kunig. Šios rus pastangos ir j atr mimas dar labiau išryškino tautin s mon bei gimtosios kalbos branšinim.

MOKYKLOS

Jei kunigai nesunkiai atsigyn nuo rus pastang vesti svetim kalb bažny i ir pastojo keli rusifikacijai per šventoves, tai daug sunkiau buvo kovoti su rusifikacija, varoma per mokyklas.

Iki 1861 met Lietuvoje mokyklas laik vien tik bažny ios ir vie nuolynai. Veik prie kiekvieno vienuolyno ir prie daugelio bažny i buvo pradin s mokyklos, o kai kur ir aukštesn s. Valan iaus liudijimu¹⁴, tose mokyklose tik Žemai i vyskupijoje žiemos metu mokydavosi daugiau kaip 5000 vaik. Rusai, stengdamiesi sumažinti kunig tak žmon se,

¹² P. Kubicki, op. cit., psl. 369, 370.

¹³ Ten pat 16.

¹⁴ Valan ius, Maskoliams katalikus persekiojant, Prajautimas, psl. 25.

1861 metais visas bažny ir vienuolyn mokyklas uždar ir pristeig sav . Rus mokyklos Lietuvoje buvo dvi tip : 1) Švietimo Ministerijos išlaikomos pradin s mokyklos ir 2) cerkvin s bei gramotos mokyklos. Šios pastarosios imtos steigti po 1900 met . Pirmosiose buvo leista katalik kunigui d styti tikyb , pastar sias kunigo ne sileista. Nors mokyklos buvo švietimo staigos, bet jos tur jo Lietuvoje dar ir kit special uždavin — patarnauti pravoslavijos propagandai. Kadangi mokytojais buvo atsi sti ne kvalifikuoti mokytojai-pedagogai, bet daugiausia rus šventik s n s ir dvasini seminarij aukl tiniai, d l savo moralini kvalifikacij netik dvasinink luom , tai galima suprasti, kaip tur jo atrodyti rusiškoji mokykla Lietuvoje. Katalikai t vai buvo bausm mis ver iami leisti vaikus tas mokyklas. Vyskupas Valan ius savo rašte „Katalik Bažny ios vargai Lietuvoje ir Žemai iuose“ šitaip katalikus moko: „Kaip manydami turite saugoti savo vaikus nuo maskoli mokyklos, nes tos yra statytos jumis perversti maskoli tik jim . Ne kart „nastauninkai“, mokydami vaikus maskoliško rašto, peikia katalik tik jim , pleška neteisingus daiktus ant popiežiaus ir j s kunig . D l to kunigai, katekizm d stantys, turi rodyti vaikams „nastaunink “ melagystes“¹⁵. — „Dar maskoliai išspausdino kelet knygeli su visu maskoliškai, katalik tik jimui b tinai priešing ; tas antmeta j s vaikams, mokyklose esantiems ir liepia skaityti. Jei vaikai namo sugr ždami parsižežt , t vai katalikai turi neskaitydami jas sudeginti . . .“¹⁶.

Na, ir degino. Tasai vyskupo Valan iaus pasi lytasis deginimo receptas buvo žinomas visoje Lietuvoje. Vieno kunigo (A. Jasenausko) liudijimu, 1900 m. Garliavos mokyklos mokytojas padalino vaikams po katekizm rusiškomis raid mis. Rytojaus dien liepia vaikams per pamok pasiimti tuos katekizmus. Paaišk jo, kad iš daugiau kaip 50 vaik n vienas jau to katekizmo netur jo: visi jau buvo t v sumesti ugn . Valan iaus recept skelb ir dalino žmon ms kunigai. Tai buvo geriausia ir radikaliausia priemon gintis nuo pinkli .

Bet Valan ius nesitenkino vien tik draudimu neleisti vaikus rusiškas mokyklas. Jis ragina: „Nors slapta mokykite vaikus lietuviško rašto iš sen j s knyg . Tegu kiekvienas vaikas turi knygas lotyniškomis raid mis spaustas“¹⁷.

Po 1900 met imos Lietuvoje steigti taip vadinamosios cerkvin s mokyklos. Ši mokykl rusinimo tikslai buvo dar aiškesni. Mokykl statymo 1 paragrafas sako: cerkvin s mokyklos turi stiprinti žmon se pravoslav tik jim ir krikšionišk j dor . O Charkovo gubernijos cerkvini mokykl priži r toj suvažiavimas nutar , kad „pagrindinis liaudies

¹⁵ Valan ius, Maskoliams katalikus persekiojant, psl. 79..

¹⁶ Ten pat 78, 79.

¹⁷ Ten pat.

(cerkvini) mokyklų uždavinys yra ne mokslas, tik auklėjimas klusybės cerkvei ir civilinei vyresnybei, pagal pravoslavų cerkvės kano-nus“¹⁸

Taigi, šios rusų mokyklos buvo griežtai konfesinės. Dėl to leidimas jas vaikams buvo tolygus atkritimui nuo Katalikų Bažnyčios. Lietuvos vyskupai buvo sakę kunigams budriai sekti, kad katalikų vaikai tų mokyklų nelankytų. Susekusę gi tokius faktus, jei kalbinėjimai ir pamokymai nieko nepadarė, — neduoti išrišimo tiek vaikams, tiek jų tėvams ir globėjams. Vilniaus vyskupas Zvieravičius tuo reikalu išleido gana smarkų bendrą raštą kunigams ir už jų buvo ištremtas Tvoriaus gub.

Kunigai stropiai vykdė vyskupo nurodymus; cerkvinis mokyklos buvo beveik tuščios. Pavyzdžiui, vienoje parapijoje atgabentos uždarytą katalikų vienuolyną rusų vienuolės ir steigta mergaitėms rusiškoji mokykla. Tačiau, iš karto nesuprasdami, pradėjo leisti į savo dukteris. Bet užteko klebonui ir dviem jo vikarams spėti tamsiai, ir mokykla liko beveik tuščia. Rusai, kad ir neturėjo davinių, vis dėlto susigriebė, kad tai kunigų darbas. Visi trys liko nubausti. Toki faktas buvo daugybė. Kaip kunigai žinėjo rusišką mokyklą, sužinome iš Gardino gubernatoriaus rašto, rašyto 1901 m. carui. Ten sakoma: „Kalbant apie priemones šiam kraštui surusinti, negalima nepaminėti, kad geriausias ir tikriausias kelias rusų tendencijoms liaudį vesti, yra mokykla. Ionykščių kaimiečių vaikai pradinį mokslą gauna švietimo ministerijos ir cerkvinės pradinės mokyklose. Šios gubernijos gyventojai yra vergiškoje kunigų priklausomybėje; kunigai vartoja vairiausias priemones, kad tik susidarytų antagonizmas visam, kas yra rusiška. Liaudis laikosi arčiau lenkų katalikų, negu savo kraujo brolių rusų. Dėl to būtinos yra priemonės ir pastangos sulieti ją su Rusija. Katalikų dvasininkai, puikiai suprasdami rusišką mokyklų svarbą, apskritai yra nepalankiai nusistatę prieš cerkvinę ir gramotų mokyklą, kurios yra pravoslavų dvasininkų rankose.

Nors seniau buvo atsitikimų, kad katalikai kaimo gyventojai, kuriems buvo toli ministerijos mokykla, leido savo vaikus cerkvinę ir gramotų mokyklą, tačiau vėliau pradėjo žinoti, kad nepasitiki. Ši atmaina beveik nepadarė kunigai. To aiškų rodymas yra tasai bendrasis raštis, kur šiais metais paskelbė vyskupas Zvieravičius, sakydamas kunigams paskelbti žmonėms, kad be jokios lygties liautis siuntinti savo vaikus cerkvinę mokyklą, grasydamas tėvams ir globėjams atskyrimu nuo bažnyčios“¹⁹. Lygiai panašus kunigų nusistatymas buvo ir kitose Lietuvos dalyse.

Pradinė mokykla, kurios buvo ne cerkvinė, visi dalykai iki 1905

¹⁸ M. S. Senovis, I, psl. 96.

¹⁹ P. Kubicki, op. cit., psl. 271.

met tur jo b ti d stomi rusiškai, taigi ir tikyba. D l to tikybos mažai buvo galima išmokyti. Daugumas kunig , kad ir aiškino rusiškai, bet tuoj versdavo lietuvi kalb , nes vaikai rusiškai nesuprasdavo. Kai kurie mokykl ved jai tok d stym pak sdavo, bet b davo ir toki , kurie kunigus sk sdavo valdžiai, ir tie nukent davo. Taip 1897 m. kun. Dogelis ir kun. Jurgis Stakauskas gavo po metus Kretingos už tikybos d s tym lietuviškai.

Ne kitaip buvo ir gimnazijose. ia 1885 m. buvo sakyta tikyb d s tyti tik rusiškai. Marijampol s gimnazijos tikybos mokytojas kun. J. sna band dar ištisis metus pamokose tyl ti, rodydamas tuo savo protest . Iš vadov lio pirštu parodydavo kas išmukti, ir viskas. Paskui ir visai iš gimnazijos atsiskak . Kova buvo sunki, Sibiras ir ištr mimas užtikrintas.

Patys tikybos vadov liai, kuriais gimnazijose buvo leista naudotis, buvo juokingai menki. Pvz., šeštajai klasei skirta Bažny ios istorija, kun. Stacevi iaus parašyta, tur jo apie 40 mažo formato puslapi , o turinyje: dešimtis krikš ioni persekiojim , Liuteris, Kalvinas ir aštuoniolika vi suotini j Bažny ios Susirinkim .

Tiek prad. mokykl , tiek gimnazij mokiniai buvo ver iami vykti caro šven i dienomis cerkv . Kapelionai drausdavo tai daryti, patys mokiniai visokiais b dais stengdavosi išsisukti. Kur netaip griežtai ži r davo, mokiniai, at j gimnazij , užsiregistruodavo ir paskui pakeliui cerkv pab gdavo. D l draudimo lankyti cerkv 1889-90 m. nukent jo Panev žio realin s mokyklos kapelionas Aleksandras Dambrauskas-Jakš- tas) ir Kauno gimnazijos kapelionas Cezaris Ja inauskas: abu buvo ištremti Ustiužnos gub. Kun. J. Genys, Mintaujos gimnazijos kapelionas, už- draud s katalikams mokiniams bendras maldas su rusais rusiškai, buvo irgi ištremtas gilum Rusijos. Sustreikavusieji mokiniai buvo išmesti iš gimnazijos.

Vyskupas Paliulionis, d l griežto nusistatymo neleisti katalik vai- kams dalyvauti pravoslav pamaldose, per 11 met negavo skirtos algos, kuri buvo žadama tuoj visa sumok ti, kai tik pakeis savo nusistatym .

Pradinio mokslo tr kum kunigai steng si papildyti slaptomis mo- kyklomis. Vyskup paraginti, suorganizavo slaptas lietuviškas mokyk- las. Beveik kiekvienas didesnis kaimas per žiem tur davo „daraktori “ ar „daraktork “, kurie mokydavo vaikus skaityti, kai kada ir rašyti, ir katekizmo. Kunigai tokius mokytojus mokytojas instruktudavo, kad tin- kamai atlikt savo darb , kal dodami tikrindavo vaik mok jim . Rus žandarai tokias mokyklas uoliai gaud ir persekiojo. kininkas, kuris duodavo patalp tokiai slaptai mokyklai, buvo baudžiamas pinigine bauda. Reik jo daug sumanumo, kad pasisekt išvengti budri žandaro aki ir j numaldyti, jei užklupt . Buvo kunig , kurie laik net slaptus kursus toki slapt mokykl mokytojams mokytojoms, pvz., Panev žyje apie 1909 metus: d l to žiemos metu visoje pla ioje apylink je pridugo

slapt mokykl , lyg gryb po lietaus. O ir nubaust už j laikym per 1909—1914 metus buvo vos keturi kininkai; mat, ir patys rusai v liau tokias mokyklas m pro pirštus ži r ti²⁰.

Teisingai tad 1893 m. Kauno gubernatorius gal jo savo viršininkui pasisk sti: „Visos katalik kunig pastangos yra nukreiptos prieš rusiškas mokyklas. Ta kova yra nelengva, nes liaudis pradeda sutikti ir suprasti rus kalbos reikal . Dvasininkai tai mato ir stengiasi kov per kelti religin srit , tikindami liaud , kad mokykla yra tik rankis vi siems supravoslavinti. Neseni laikai, kada dvasininkai priešinosi ir dar ligi šiol priešinasi valdžios sakymui, kad mokyklinis jaunimas valstybin se švent se lankyti pravoslav cerkves. T pastang padariniai yra tie, kad mokiniai neklauso mokykl valdžios, kaip tai matyti iš 1889 met pranešimo apie Kauno gimnazijos prefekt Ja inausk ir Panev žio realin s mokyklos kapelion Dambrausk . Toks jaunimo šalinimasis nuo pravoslav cerkvi pasireišk ir Kauno vyr bei mergai i gimnazijose..

Kita nesusipratim priežastis yra malda už car , kurios jaunimas mokosi rus kalba. Nuo tos maldos mokymosi iš „Altorio“ (rus kalba) dvasininkai be atodairos jaunim atgrasina, kaip tai rašiau 1892.1.4 ir X1.5 d., o net ir draudžia jaunimui melstis iš t „Altorio“. Šitoji gi rus kalba malda už car , kuri paduoda Telši vyskupijos rubricel , taip suredaguota, kad mokiniai jos visai nesupranta, o prefektai ty ia nemoko ir neaiškina, bet dargi jaunimui pakiša mint , kad ta malda rus kalba tik tiek reikalinga kalb ti, kiek reikia sakymui vykdyti, ir tai tik mokykloje. Tuo b du kunigai netiesiogiai mokinius tikina, kad už car nesimelst .

Tre ioji rusišk mokykl vargo priežastis, tai slaptosios mokyklos, kunig globojamos. Dvasininkai, kovodami su valdžios priemonis, siekian iomis krašt surusinti, tautiniu pagrindu naikina kiekvien rusišk knyga²¹.

Taigi, kaip matome, kunigai smarkiai gr m si su rusišk ja mokykla, atlaikydami ir ia rusifikatori pastangas kraštui surusinti. Tai pripaž sta ir patys valdžios žmon s.

Rusifikacijos tikslams tur jo patarnauti ir mišriosios moteryst s. Atsi stieji valdininkai daugiausia b davo neved . Jie buvo raginami vesti lietuvaites. Joms buvo steigiamos specialin s mokyklos ir net duodamos pasogos. Kiek ia kunigai tur jo vargo, atkalb dami nuo toki mišri moterys i , kiek teko nukent ti, kai jaunoji nuotaka pasisk sdavo savo busimajam vyrui, jog kunigas per išpažint draud s j tek ti už

²⁰ Iš kun. J. Stakausko pasakojim .

²¹ P. Kubicki ,op. cit., psl. 269—270.

ruso ... Ši kova buvo dar ir d l to sunki, kad prieš kunig , norint gelb ti lietuvait , stodavo ir Am ras.

*

*   *

ia teko sumin ti tik tuos kunig kovos su rusifikacija etapus, kurie tiesiog susij su ta kova. Pati kova yra domi ir tuo, kad nors visi kunigai siek vieno ir to paties tikslo, — apsaugoti Lietuv , jos kalb ir tik jim nuo pasik sinto j , — bet priemon s buvo labai vaarios. Kiekvienas kunigas savo sumanumu tur jo veik skirting tos kovos plan . Taktikos vairumas didžiausias. B davo panaudojami net ir paties priešo ginklai. Toji degtin l , kuria rusai užpyl Lietuv , kad j moraliniu atžvilgiu sugniuždyt , b davo panaudojama pasip tusiems rus valdininkams susmukdyti ir padaryti juos nepavojingais. Jei kas surinkt tuos visus, vaarius ir domius, anos kovos faktus bei vykius iš kunig kovos su rusifikacija, tikrai susidaryt didesni, negu „Knygnešio“ tomiai.

Rašinio ribos neleidžia pla iau pamin ti kunig tikrai domias pastangas, sud jus didesn kapital , išpirkti dvar žemes ir jas dalinti lietuviams, nes Lietuvos dvar žem s buvo dalinamos rusams kolonistams. 1905 m. Kauno krašte šiam tikslui kunigai steigia draugij „Artojas“, o kiek v liau Suvalk krašte irgi kunig pastangomis tam pa iam tikslui steigiamas Vailokai i bankas. Nesuklysimė pasak , kad beveik nebuvo kunigo, kuris vienu ar kitu b du anais laikais b t nenukent j s už tik jimo ar tautiškumo gynim . Vyskupo Kubickio suskaitymu, paremtu oficialiniais dokumentais, Sein vyskupijoje per 1864—1914 metus nukent jo 117 kunig už tik jim ir 106 už tautiškam . Žemai i ir Vilniaus vyskupijose rasta tuo pa iu metu nukent jusi tik už tik - jim 872. S rašas dar nepilnas. Kita tiek bus nukent jusi ir už tautiškam . Bet ia skaitomos tik gubernatoriaus užd tos didesn s bausm s. Prie j tenka prid ti dar administracijos pabaudas. Buvo kunig , kurie bausti net po kelet kart ir tur jo po keliolika byl . Visa tai aukota ant tik jimo ir tautyb s aukuro.

Nors anais laikais kunigams daug teko iškent ti, bet kova garbingai laim ta; Lietuva susilauk geresni laik : buvo leista spauda, lietuvi kalba sileista mokyklas, išaugo didesnis b rys pasaulie i inteligent , kurie stojo kov d l tautos teisi ir kitose visuomeninio gyvenimo srityse.

Nuo 1905 met prasid jo greitesnis tautinio gyvenimo kilimas. Leidžiamos knygos, steigiamos draugijos, lietuvi kalbai atkovotos teis s. Ir šiame intensyviame kult ros darbe pirmose eil se rasime v l kunigus. J darbu ir pinigais palaikomos švietimo draugijos, jie daug prisideda prie laikraši išlaikymo.

Taip kunigai apsaugojo Lietuvos liaud nuo surusinimo ir supravoslavino. Apvaizda jiems buvo davusi milžiniškos dvasios vad , vysk. Valan i . Tik jo sudarytasis kovos planas ir rodytasis pavyzdys kv p kunigams entuziazmo ir užsidegimo dirbti ir aukotis. Kunigai atved Lietuv iki nepriklausomyb s laik tautiniu ir religiniu atžvilgiu stipri ir viening . Deja, v liau ne visi suprato, kad lietuvio tautin j ga remiasi jo moraliniu atsparumu, kur duoda religija. Tie, kurie v lesniais laikais paneig religijos svarb tautiniame gyvenime, sužalojo sveik lie-tuvišk dvasi . Bet už tai jau ne kunigai kalti. J taka Rusijos uni-versitetus, kur busimoji Lietuvos inteligentija ieškojo šviesos, pasiekti negal jo.